

УДК 340.13

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(42\).984](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(42).984)**Я. В. Полева***orcid.org/0000-0001-9128-0586**студентка I курсу факультету соціології і права**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Є. В. Дергачов***orcid.org/0000-0001-7238-2595**кандидат філософських наук,**старший викладач кафедри теорії та практики управління**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Сучасна Україна досягла стану, коли право може втратити свою цінність та авторитетність. В сучасному суспільстві явище правового нігілізму є глобальним, що гальмує розбудову України як правової держави. Населення значною мірою з неповагою ставиться до права та закону, що знижує рівень правової культури та правосвідомості. Це значно гальмує розвиток суспільства, підриває довіру населення до права, закону і органів влади, тому на сьогодні дуже важливо подолати правовий нігілізм задля побудови в Україні правової держави та громадянського суспільства. Тому, метою дослідження є розкриття явища правового нігілізму, причин його виникнення та шляхів подолання.

Сучасні підходи щодо розуміння правового нігілізму вказують на відсутність єдиної думки у його визначенні, це зумовлено саме складністю явища і наявністю різних підходів вивчення правового нігілізму. У науковій літературі існують два основних підходи до розуміння сутності правового нігілізму – класичний і новаторський. У межах класичного підходу правовий нігілізм розглядається як феномен соціальної деструктивності, сутність якого полягає в негативному ставленні до права, зневіра в його можливості вирішувати проблеми так, як того вимагає соціальна справедливість. Представники новаторського підходу дотримуються думки, що до існування явища правового нігілізму призводить саме ж право через свою недосконалість. Сутність правового нігілізму через новаторський підхід розглядається як специфічний соціальний орієнтир, що визначає напрям негативних тенденцій у юридичній сфері [11, с.10-12].

У широкому розумінні нігілізм – це заперечення загальноприйнятих соціальних, моральних, правових та релігійних цінностей та принципів. У абстрактному змісті нігілізм – це негативне ставлення до окремих складників суспільного

життя [7, с. 251]. Скакун О. охарактеризувала правовий нігілізм як деформований стан свідомості особи, який проявляється в ігноруванні вимог закону, негативному ставленні та запереченні права, однак не має злочинних намірів [8, с. 220]. Таке ж розуміння даного поняття має Требін Н., який зазначає, що правовий нігілізм є різновидом деформації правосвідомості, що виражається наявністю у носіїв зневажливого та негативного ставлення до права і правової дійсності за відсутності намірів здійснення правопорушень [9, с. 60]. Правовий нігілізм характеризується: відсутністю правових знань, негативним оцінюванням соціальної цінності права, як ефективного регулятора суспільних відносин та поширеністю неправомірної поведінки. Носії правового нігілізму мають низький рівень правової культури. В їхньому розумінні право виступає перешкодою, яку вони можуть просто оминати [6, с. 118]. Реальне існування правового нігілізму в Україні на сьогоднішній день не викликає сумніву. Однак у вчених, які є прибічниками різних шкіл виникають суперечки щодо причин виникнення правового нігілізму на теренах українських земель. Вчені, що є прибічниками школи радянського права, дотримуються думки, що правовий нігілізм з'явився в момент проголошення незалежності України, а причиною його появи є відмова від радянської системи права на користь більш сучасних правових стандартів, що й призвело до безладу в правовій системі і руйнування, так званого, радянського порядку. Інші ж вчені, прибічники класичних шкіл права, стверджують, що правовий нігілізм на території України є наслідком багатовікового перебування українського народу під безправною владою, спочатку Російської імперії, а згодом радянською. Результатом чого є відсутність високого рівня правової культури та правової свідомості, що унеможливорює здатність громадян скористатись правом. Основними причинами виникнення пра-

вового нігілізму, на думку більшості сучасних дослідників є:

1. Безсистемність законодавчої бази та наявність колізій і прогалин у праві, що є результатом низького рівня вимог до процесу правотворчості й юридичної техніки, а також подекуди відсутності взаємозв'язку між нормативно-правовими актами.

2. Високий рівень корупції як і з боку громадян, так і на рівні загальнодержавному, що є результатом недовіри людей до належного виконання державною владою своїх безпосередніх функцій. Можливість за допомогою коштів та матеріальних цінностей уникати покарання за вчинені правопорушення і злочини [4, с. 10].

3. Низька правова культура українського суспільства, низький рівень правової свідомості та правового виховання, нерозвиненість правової діяльності. Відсутність ефективного механізму доведення до населення змісту та сутності законів та інших нормативно-правових актів [10, с. 26-28].

4. Неможливість законодавства охопити всі сучасні сфери життя. Майже кожен нормативно-правовий акт не може повністю регулювати сферу, в якій він функціонує. В результаті виникає маса колізій та запитань, що має результатом необхідність створення великої кількості додаткових нормативних актів [11, с. 235].

5. Слабке забезпечення правопорядку в суспільстві має результатом низьку правову захищеність людей, що підриває віру в закон та здатність держави захистити права громадян [1, с.1-2].

6. Неповага до права, до правоохоронних органів, суду та інших структур державного механізму.

Правовий нігілізм – це історичне явище, яке потрібно розглядати через процеси, що відбувалися на різних етапах розвитку суспільства. Виникнення явища правового нігілізму пов'язується з періодом українського державотворення та перебуванням українських земель під владою інших держав. Перший етап зародження правового нігілізму на українських землях пов'язують з перебуванням наших земель під владою Речі Посполитої. В цей момент спостерігається масове закріпачення українців, утиски української мови. Не дивним є обмеження прав українців, адже тогочасне польське право взагалі не орієнтувалося на захист інтересів українського населення. Саме це призвело до появи в свідомості перших ознак правового нігілізму, що проявлялося у виявленні недовіри до польського законодавства, що українське суспільство ототожнювало з насиллям. Другим етапом поширення правового нігілізму в українському суспільстві є довготривале перебування українців під абсолютною владою Російської імперії. Факторами, що викликали неповагу людей до закону та сформували сучасний правовий нігілізм

є нехтування владою закріплених в законах правами, використання насильства для подолання протестів та протестних настроїв, різноманітні утиски українського народу. Третій етап пов'язується зі зміною Російської імперії на радянський союз. На правосвідомості українців негативно позначилися такі явища як: ідеологічні пропаганди, чистки, репресії, маніпуляції та цинізм влади. Люди характеризували право як насилля та не мали жодної поваги до нього, оскільки воно працювало виключно на верхівку державного апарату, а люди були лише гвинтиком в процесі задоволення потреб влади. Останній етап характеризується розпадом СРСР та проголошенням незалежності України. Причинами поширення правового нігілізму з новою силою були соціальна та економічна кризи, корупція, недотримання владою Конституції та законів України, прав людини. В той момент були навіть випадки, коли самі законодавці не виконували прийняті ними ж закони. Громадяни різко негативно ставились до правосвідомого способу життя. Ці всі чинники дуже негативно позначилися на правовій культурі громадян сучасної України.

На теперішній час правовий нігілізм є глобальним та посилює нестабільність у суспільстві: гальмує процес становлення демократичної, правової та соціальної держави. Результати соціологічних досліджень, що проводяться з метою виявлення рівня правової свідомості українського суспільства, вказують на те, що правовий нігілізм є дуже поширеним явищем перетвореної форми правової свідомості українського населення. Цей негативний чинник виникає в результаті юридичної відсталості та правової необізнаності суспільства, непорядкованості чинного законодавства і відсутності порядку інформування про нові нормативно-правові акти, нерівності перед законом. Деформований стан свідомості проявляється через призму невиконання простих норм, незнання закону, апатичного ставлення до виконання конституційних обов'язків, неспроможності захисту своїх прав, неповаги до правоохоронних та судових органів. Підтвердженням поширення ознак правового нігілізму у свідомості українського також є результати соціологічних досліджень, адже основна маса населення впевнена, що закони в Україні спрямовані на реалізацію інтересів держави і є неефективними. За результатами цих соціальних досліджень, 54% опитаних людей, зізнались, що готові порушувати закон за певних обставин, і у разі здійснення правопорушення, вони схильні до неправомірного ухилення від покарань [3, с. 119].

Провівши опитування на рівень правової культури серед студентів 1 курсу невизначеного факультету, 64% студентів дали відповідь, що недосконало знають закони, однак намагаються їх

не порушувати; 4% не знають законів, але ніколи не порушували їх; 8% знають закони і ніколи не порушують; 22% студентів відповіли, що знають закони, але можуть порушити його, якщо будуть впевнені, що ніхто про це не дізнається, і 2% студентів не змогли оцінити свій рівень правової культури.

Дослідивши основні причини явища правового нігілізму, та провівши аналіз ситуації в Україні можна виділити пріоритетні напрямки подолання даного явища:

- підвищення рівню правової культури та правосвідомості, утвердження демократичних принципів у свідомості суспільства, виховання у кожному громадянину поваги до права та закону як до найвищих цінностей суспільства;
- підтримання державою чинного законодавства в актуальному стані відповідно до потреб сучасного життя;
- викорінення або зведення до мінімуму корупційної складової з владних структур і свідомості громадян;
- проведення результативної боротьби зі злочинністю;
- удосконалення державної структури для утвердження авторитету державної влади та її представників з метою забезпечення виконання норм Конституції та законів [11, с. 235].

Усвідомлення ідей та їхнє втілення в життя є різними речами, тому потрібно виокремити основні шляхи подолання правового нігілізму. Такими шляхами є подолання даного явища є:

- проведення комплексів виховних заходів шляхом запровадження правової освіти на всіх її рівнях для підвищення правової культури у населення;
- впорядкування законодавства України, його систематизація, усунення колізій і прогалин в нормативно-правових актах;
- надання державним службовцям гідного соціального забезпечення, що в майбутньому допомогло б уникнути випадків корупційних діянь;
- встановлення належного контролю за діяльністю органів публічної влади з метою попередження та уникнення корупційних дій;
- вивчення досвіду зарубіжних країн, які успішно долають правовий нігілізм на шляху до побудови правової держави та громадянського суспільства [11, с. 235].

Провідні країни та міжнародні організації, як європейська система, так і ООН борються з явищем правового нігілізму шляхом проведення в першу чергу антикорупційної політики. У 1996 році Комітетом Міністрів Ради Європи було прийнято документ «Програму дій для боротьби з корупцією», що окреслив основну діяльність, метою якої є боротьба з корупцією. Наступним

кроком було прийняття Резолюції у 1997 році, що мала назву «Двадцять провідних засад у боротьбі з корупцією». Відповідно до цієї Резолюції держави-члени зобов'язані проводити ефективну діяльність запобігання корупції. Далі вже 1 травня 1998 року країнами було створено групу GRECO діяльність якої теж була спрямована на боротьбу з корупцією із дотримання 20-ти провідних засад. Україна теж є членом цієї групи від січня 2006 року [7, с. 251-253].

Сучасні суспільні відносини ставлять особливі вимоги до рівня професіоналізму представників державної влади, їх правової та етичної культури. З досвіду зарубіжних країн, можна зазначити, що до посадових осіб ставляться високі вимоги морально-етичного характеру щодо поведінки. У багатьох країнах створено дворівневу систему документів: правил, стандартів, хартій та кодексів. Документи першого рівня містять основні правила та принципи, що є обов'язковими для всього управління, документи другого рівня конкретизують особливості кожної сфери управління. Вищезазначені документи є важливим елементом в системі підготовки та перекваліфікації представників державної влади [5, с. 173-175].

Правова свідомість і культура суспільства залежать від ефективності роботи правоохоронних органів. Запобігання правопорушенням у Великій Британії та США передбачає проведення спеціальних заходів, що охоплюють три рівні: перший усуває фактори, які викликають вчинення правопорушень; другий заповідає криміналізації правопорушників і третій запобігає рецидиву щодо осіб, що вже вчинили правопорушення [2, с. 9-13].

В ООН понад 50 років діють спеціальні структури, що запобігають злочинності. Згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 1950 року, кожні 5 років проводяться міжнародні конгреси, метою яких є обмін політичними установками, ідеями щодо стимулювання протидії злочинності та їх запобігання [2, с. 9-13].

Правовий нігілізм безумовно є руйнівним явищем в суспільстві. Виникнення правового нігілізму пов'язується з періодом українського державотворення та перебуванням українських земель під владою інших держав. Поширення сучасного правового нігілізму пов'язане з довготривалим перебуванням українських земель під владою Російської імперії, а згодом радянського союзу. Можливо, якби не цей історичний етап, то рівень сучасного явища правового нігілізму був би мінімальним. Підтвердженням поширення ознак правового нігілізму у свідомості українського суспільства є результати соціологічних досліджень, адже основна маса населення впевнена, що закони в Україні спрямовані на реалізацію інтересів держави, а не людини. Явище правового нігілізму неможливо викоринити з суспільства,

але можливо зменшити його рівень шляхом здійснення наступних завдань:

- проведення комплексу виховних заходів;
- створення ефективної системи освіти;
- впорядкування законодавства України;
- впровадження досвід зарубіжних держав.

Для зміни ситуації в нашому суспільстві та викоренення правового нігілізму потрібно досить багато часу з огляду на певні історичні передумови, але тим не менш, на нашу думку це цілком можливо.

Література

1. Бондаревський В.Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання в сучасних умовах. Підприємство, господарство і право. Теорія держави і права. № 3. 2021. С. 216-220.

2. Волошенюк О. В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.01. О. В. Волошенюк. Ун-т внутр. справ. Харків, 2000. 18 с.

3. Дергачов Є.В. Трансформація правової свідомості суспільства в контексті забезпечення сталого розвитку: дис. на здоб. наук. ступ. канд. філос. наук: 09.00.03. Соціальна філософія та філософія історії. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018.

4. Макарова О.В. Правовий нігілізм теоретико-правовий: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.01. О. В. Макарова. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 21 с.

5. Михненко А. М., Руснак О. В., Мудров А. М. та ін. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб.; за ред. Михненка А. М. 4-те вид., переробл. й доповн. К. : ДНУ «Акад. фін. Управління», 2013. 666 с.

6. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Монографія. Ужгород. Ліра. 2011. 368 с.

7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків. Консум. 2006. 320 с.

8. Требін М. П. Правосвідомість громадян України: стан та види деформації – Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2009. Випуск 23. С. 59-63

9. Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства. Право України. 2005. № 4. С. 26-28.

10. Черніков О. О. Правовий нігілізм: поняття, структура та форми прояву. Право і суспільство. 2014. № 1. С. 10–12.

11. Шитий С., Бондаренко А., Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. Підприємство, господарство і право. 2017. № 2. С. 235-239.

Анотація

Полева Я. В., Дергачов Є. В. Правовий нігілізм: теоретичний та практичний аспекти. – Стаття.

Дана стаття є актуальною, так як у сучасному суспільстві явище правового нігілізму є дуже поширеним. Підтвердженням поширення ознак правового нігілізму у свідомості українського населення є результати соціологічних досліджень, адже основна маса населення впевнена, що закони в Україні спрямовані на реалізацію інтересів держави і є неефективними. Важливість даної статті полягає у висвітленні реального

стану правової свідомості населення України. У статті досліджено явище правового нігілізму в суспільстві та основні причини його виникнення. У праці викладено декілька визначень терміну "правовий нігілізм", сформульованих науковцями. Розглянуто історичний аспект виникнення, розвитку та поширення даного явища у свідомості суспільства. Чітко виокреслено постановку проблеми та шляхи її вирішення. У статті використано наступні методи дослідження: історично-правовий метод, статистичний метод, метод опитування, метод формально-юридичного аналізу та метод юридичного синтезу. На теперішній час правовий нігілізм є глобальним та посилює нестабільність у суспільстві: гальмує процес становлення демократичної, правової та соціальної держави. Зокрема у праці розглянуто питання викоренення негативного явища правового нігілізму, шляхом здійснення державною владою комплексу виховних заходів, удосконалення чинного законодавства, покращення якості освіти, встановлення належного контролю за діяльністю органів публічної влади та надання державним службовцям гідного соціального забезпечення. Значну увагу у праці приділено міжнародному досвіду подолання явища правового нігілізму, в основі якого в першу чергу лежить боротьба з корупцією, як прикладу вивчення і застосування на практиці в Україні. У статті стверджується, що права свідомість і культура суспільства залежать від ефективності роботи правоохоронних органів. Дана стаття доводить, що правовий нігілізм безумовно є руйнівним явищем в суспільстві, однак дане явище цілком можливо викоринити з правової свідомості сучасного суспільства.

Ключові слова: правовий нігілізм, права свідомість, причини виникнення, шляхи подолання, міжнародний досвід подолання явища.

Summary

Polieva Ya. V., Dergachov Ye. V. Legal nihilism: theoretical and practical aspects. – Article.

This article is relevant because in modern society the phenomenon of legal nihilism is very common. The results of sociological research confirm the spread of signs of legal nihilism in the minds of the Ukrainian population, as the majority of the population is convinced that the laws in Ukraine are aimed at realizing the interests of the state and are ineffective. The importance of this article is to highlight the real state of legal consciousness of the population of Ukraine. The article examines the phenomenon of legal nihilism in society and the main reasons for its occurrence. The paper presents several definitions of the term "legal nihilism", formulated by scientists. The historical aspect of the origin, development and spread of this phenomenon in the minds of society is considered. The statement of the problem and the ways to solve it are clearly outlined. The following research methods are used in the article: historical-legal method, statistical method, survey method, method of formal-legal analysis and method of legal synthesis. At present, legal nihilism is global and increases instability in society: it slows down the process of becoming a democratic, legal and social state. In particular, the paper considers the eradication of the negative phenomenon of legal nihilism through the implementation of a set of educational measures by the government, improving existing legislation, improving the quality of education, establishing proper control over public authorities and providing decent social security to civil servants. Considerable attention is paid to the

international experience of overcoming the phenomenon of legal nihilism, which is primarily based on the fight against corruption, as an example of study and application in practice in Ukraine. The article argues that the legal consciousness and culture of society depend on the effectiveness of law enforcement. This article proves

that legal nihilism is certainly a destructive phenomenon in society, but it is possible to eradicate this phenomenon from the legal consciousness of modern society.

Key words: legal nihilism, legal consciousness, the reasons for occurrence, ways to overcome, international experience of overcoming the phenomenon.